

VAKFİYELERDE MUKADDES EMANETLERİN İZLERİ VE LİHYE-İ ŞERİFLER TRACES OF SACRED RELICS IN FOUNDATION CHARTERS AND THE STRING(S) OF THE PROPHET MUHAMMAD'S BEARD

NİLGÜN ÇEVİRİMLİ
DR.
VGM VAKIF UZMANI

ABSTRACT

There are certain values people have been regarding sacred throughout history. They consist of signs and symbols triggering the same emotions and thoughts in people of the same faith in the society. They become sacred under the influence of customs and traditions as result of being transmitted from generation to generation. The concept of *sacredness* can be defined as the complete set of values including worships and rituals that establish, and remind, a connection between believers and the transcendental Power (the Creator). Just as there are specific times and places regarded sacred in Islam, there are also objects regarded sacred by the followers of Islam. They are called *kutsal emanet* (*sacred relics*) in the Turkish culture. Among them are the clothes and objects belonging to the Last Prophet Muhammad and his family members and close people around them. One of the most widely known of them is the string(s) of the Prophet Muhammad's beard/hair exhibited usually on sacred days and nights at mosques, which should have a place in almost all our lives and the mystery of which we cannot understand. Going to see and greet it been in practice promoted by foundations as a good act. The tradition was seen for the first time in the charters of the foundations built after the third quarter of the 18th century.

Keywords: Foundation, Sacred Relics, Forgiveness, String(s) of the Prophet Muhammad's Beard

ÖZ

Tarih boyunca insanların kutsal kabul ettikleri bazı değerler mevcuttur. Bunlar toplumdaki ortak inanca mensup bireylerde aynı duygu ve düşünceleri uyandıran simgelerden ya da simgesel nesnelere oluşur. Gelenek ve göreneklerin de etkisiyle nesilden nesile aktararak kutsal bir anlam kazanır. *Kutsal kavramı* doğüstü yaratıcı güç ile inananlar arasında bağlantıyı sağlayan, hatırlatan ibadet ve ritüelleri kapsayan değerler bütünü olarak da tanımlanabilir. İslâm dininde kutsal kabul edilen zamanlar ve mekânlar olduğu gibi bu dine mensup kişilerce kutsal kabul edilen eşyalar da mevcuttur. Bunlar kültürümüzde *kutsal emanetler* olarak tanımlanırlar. Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s) ile onun aile efradı ve yakın çevresine ait kıyafetler, eşyalar gibi bazı somut değerlerden oluşur. Halk arasında en yaygın olarak bilineni, Hz. Muhammed'e ait saç veya sakallardan olduğu kabul edilen mübarek gün ve gecelerde genellikle camilerde ziyaret edilen sakal-ı şeriflerdir. Vakıflarca sakal-ı şerif/lihye-i şerif teberrük etme ve ziyaret ettirilme şeklinde bir tür hayır hizmeti olarak gerçekleştirilmiştir. Bu gelenek 18. yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonra kurulan vakıflara ait vakfiyelerde karşımıza çıkar.

Anahtar kelimeler: Vakıf, Kutsal Emanet, Bağışlama, Sakal-ı şerif.

Giriş

İslâm Dininde Kutsal Emanet Kavramı ve Kutsal Emanetler

Coğu dini inanışta olduğu gibi İslâm Dininde de kutsal olarak nitelenen bazı eşyalar mevcuttur. *Kutsal Emanet* denince, Hz. Peygambere (s.a.s.), diğer peygamber ve ashabına ve harameyne ait eşyalar akla gelir. Hz. Peygamber'in örnek bir şahsiyet oluşu, hatırasına duyulan derin saygı ve ona karşı beslenen vefa duygusu ile döneminde sahabeler ona olan sevgilerini çeşitli şekillerde izhar etmiş, saçı ve tırnağı gibi ondan en küçük bir hatıraya sahip olmayı arzulamışlar ve kullandıkları eşyaları, kıyafet, saç, sakal, ayak izleri gibi bir kısım eşyayı da şifa niyetiyle veya teberrük (berekat ummak) için muhafaza etmişlerdir.¹ Ardından gelen nesiller de Hz. Peygambere ait olan ya da kullandığı eşyaları büyük titizlikle korumuşlar, bunlara saygı göstermenin o'nu sevmenin bir işareti olduğuna delâlet eden anlayışın oluşmasına da öncülük etmişlerdir.

Her birinin kendine özgü hikâyesi olan *Kutsal* ya da *Mukaddes Emanetler* şeklinde adlandırılan bu eşyaların geçmişine bakıldığında Yavuz Sultan Selim 1517'de Kahire'ye girmesiyle Halife el-Muntasır Bi'llah (1226-1242)'in muhafazasında bulunan ve daha önce Bağdad'dan Hülâgu (1256-1264)'nun elinden kaçırılmış olan eşyaya el konulduğu gibi Mekke şerifi Ebû Berkât'ın oğlu ile gönderdiği diğer kutsal emanetleri de devralarak İstanbul'a gönderir. 1813'te Mekke ve Mediye'yi tekrar Osmanlı İdaresine alan Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa Harameyn şehirlerinde gasp edilen eşyalar başta olmak üzere, Mukaddes Emanetlerin düzenlediği bir defterle Surre Emîni nezâretinde İstanbul'a ulaşmasını sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Medine'nin boşaltılması kararı üzerine Medine müdâfii Fahrettin Paşa daha

¹ Nebi Bozkurt, Mukaddes Emanetlerin Tarihi ve Osmanlı Devletine İntikâli *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (1997): 9-10.

önce İstanbul'dan hediye olarak gönderilen *Emânet-i Mukaddese*'yi iki bin askerin koruması altında demiryoluyla İstanbul'a göndermiştir.² Böylelikle Mukaddes emanetler önce iç hazineye yerleştirilmiş, II. Mahmud döneminde (1808-1839) Has Oda Kasrı'na alınmıştır.³ Buranın temizliği, buhurlanması ve korunması gibi işler için en büyük zâbitleri has odabaşı olan kırk kadar hizmetli görev yapıyordu. Bizzat padişah da kendisini bu görevlilerden biri kabul eder, hırka-i saâdet sandığının ve bulunduğu odanın anahtarını yanında tutardı. I. Dünya Savaşı esnasında düşman eline geçerek korkusuyla Konya'ya taşınan mukaddes eşya Cumhuriyet Döneminde de büyük saygı görmüş ve II. Dünya Savaşı sırasında Niğde'ye götürülmüştür.⁴

Bunların önemli bir kısmı günümüzde Topkapı Sarayı Kompleksi içinde Kutsal Emanetler Dairesi Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Bunlar Hırka-i Saadet, Dendân-ı Saadet Sancak-ı şerif/*Liva-yı Saadet*, Lihye-i Saadet/*Sakal-ı şerif*, Seyf-i Saadet/*H. Peygamber'in kılıcı*, Kavs-ı Saadet / *H. Peygamber'in yayı*, Name-i Saadet / *H. Peygamber'in mektubu*, Mühr-i Saadet *H. Peygamber'in* mührü, Na'lin-i Saadet/*H. Peygamber'in ayak kabısı*, Seccâde-i Lâtif-i Peygamber Teyemmüm Taşı ve Nakş-ı Kadem-i şerif'den oluşur. Bozkurt, bunun hâricinde Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Dairesinde; altı adet, III. Mustafa ve I. Abdülhamid'in türbelerinde de birer nakş-ı kadem-i şerif ile 422 tanesi İstanbul'da olmak üzere Türkiye'de toplam 1818 adet Sakal-ı şerif bulunduğu söz eder.⁵

Vakfiyelerde Kutsal Emânetler

Bilindiği üzere İslâm Medeniyetinde önemli yeri olan vakıf kurma geleneği Osmanlılar Döneminde zirveye ulaşmıştır. Hayatın her alanını kapsayan bu kurumlar aracılığıyla toplumun maddî mânevi tüm ihtiyaçlarına çareler üretilmiştir. Öyle ki günümüzde bile idrak edilemeyecek kadar geniş bir yelpazede, oldukça ilginç alanlarda hizmetler sunmuşlardır.

Bu vakıflardan bazıları, halk arasında *Sakal-ı şerif* olarak bilinen vakfiyelerde *Lihye-i Saadet/Lihye-i şerif*, *Mûy-ı Mübâreke* şeklinde anılan, Peygambere ait saç ve sakal örneklerinden oluşan *tebberük* eşya ile ilgili kurulan vakıflardır. Araştırmanın asıl konusunu Sakal-ı şerifler oluşturmasına rağmen, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv'inde 13. ve 19. Yüzyıl arısını

² Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mukaddes Emanetlerin Anlamı ve İstanbul'u Şerefliendirilmesine Dâir" *Keşkül Dergisi* 31 (2014): 24

³ Mustafa Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları* (Ankara, 1999), 20.

⁴ Nebi Bozkurt, "Mukaddes Emanetler", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 108-111.

⁵ Nebi Bozkurt, "Sakalı Şerif", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36: 2-3

kapsayan vakfiyeler üzerinde yapılan araştırma ve incelemeler sırasında, Sakal-ı şeriflerin yanısıra diğer bazı mukaddes eşyalardan söz eden vakfiyelere de rastlanmış olup, sözü edilen bu kutsal emanetlerden de kısaca söz etme gereği hâsıl olmuştur.

Bilindiği üzere Peygamberin vefatından sonra tarih boyunca kutsal emanetlere sahip olmak bazı devletlerce bir nevi siyasi erk olarak görülmüştür. Vakıflar eliyle Hameyn'e özgü birçok tahsisatların yapıldığı, hediyelerin ihvan edildiği Osmanlı'da, hilâfetin devralınmasıyla padişahlar, devlet büyükleri Kutsal Emanetler konusunda da ayrı bir hassasiyet sergilemişler, kurdukları vakıflarda bunların taşınması, korunması, halka ziyaret ettirilmesi gibi hususlara yer vermişlerdir.

Örneğin, Abdülhamid Hân-ı Evvel'in türbesinde bulunan *Nakş-ı Kâdem-i şerif*'le ilgili olarak; h. 1203 (m. 1789) tarihli vakfiyesinde bir *Nakş-ı Kâdem-i şerif'in* Medine'ye gönderilen surre alayı ile eş-Şeyh Muhammed Sa'di Efendi eşliğinde Şam'dan alınıp İstanbul'a getirilişinden söz edilir.

“bin yüz doksan dokuz senesi (m. 1784) i'tibârıyla beher sene tarâf-ı Devlet-i Aliyye'den Medîne-i Münevvere'ye irsâl olunan surre-i şerife ile irsâl olunan ve Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti İslâmbol'da Bağçe Kapusu dâhilinde medrese-i münifeleri ittisâlinde kâ'in Türbe-i celfilede mahsûsen mebnî dolab nezâfet-i nisâba teberrüken ve ta'zîmen vaz' ve hıfz olunan nakş-ı kadem-i şerif-i Hazret-i Fahr-ı Kâ'inât aleyhi efdalü's-salavâti bundan akdem Şam-ı şerif'den Asitâne-i Aliyye'ye nakli husûsunda kesb-i şeref-i ma'ıyyet eden eş-Şeyh Muhammed Sa'di Efendi”⁶

Bu vakfiyelerden Sakal-ı şeriflerden başka diğer kutsal emanetleri kapsayan ve *Teberrukat-ı Celile* şeklinde adlandırılan bu eşyalar hakkında en geniş bilgi vereni Pertevniyal Sultân'ın 19 Muharrem h.1285 (m. 1868) tarihli vakfiyesidir. Burada, Pertevniyal Valide Sultan'ın İstanbul-Aksaray'da yaptırdığı türbesinde korunmasını şart kıldığı, Hz. Peygamber'e ve ashâbına ait bazı eşyalardan söz edilmektedir.

“Hazreti Muhammed'in (s.a.s.) lihye-i sa'âdet-i gülzâr-ı hümâyûn mişkât-ı mukaddese-i makrûnlarından resîde-i dest-i aliyyem ile nâ'ile ve müteşerrife olduğum dürdâne-i mübârek rîşe-i neyyire-i kerîme-i redîfe-i uz-mâları / sakal-ı şerifleri, üzerinde bir âyet-i kerîme muharrer tomâr / *mus-haf parçaları* altın olukdan bir kıt'a-i müteberrike / *Kâbe'deki altınoluktan bir parça* mevzû olan maun ağacından masnû ve üzeri bin iki yüz seksen sekiz dirhem sîm hâlis kaplamalı bir aded çekmece, hatt-ı sa'âdet / Hz. Muhammed'in mektubu / Hz. Peygamberin adı yazılı hat levhası (?) mevzû üzeri dokuz yüz sekiz buçuk dirhem sîm hâlis kakmalı yassı ve beyzî bir aded çekmece, üzerinde esmâ-i şerifeleri muharrer Hazreti Ayşe radiya'l-lâhu Te'âlâ anhâ efendimizin nikâb-ı şerifeleri / üzerinde ismi yazılı Hz.

⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA, 637:48/3).

Ayşe'ye ait yüz örtüsü, İmâmeyn-i Hümâmeyn Hazreti İmâm Hasan ve Hazreti İmâm Hüseyin radiya'llâhu anhumâ efendilerimizin hırka-i sa'âdetleri / *Hasaneyn efendimizin hırka-i şerifleri*, tâc-ı şerif-i Cenâbı Üveys el-Karanî / *Veysel Karani'nin tâc-ı şerifi*, Medîne-i Münevvere nevverehâ'llâhu Te'âlâ ilâ-yevmi'l-âhire ve Mekke-i Mükerreme şerrefehâ'llâhu Te'âlâ ilâ-yevmi'l-kıyâme ebvâbının miftâh-ı şerifleri mevzû olan dört köşe sîm kaplamalı bir aded çekmece / *Mekke-Medine kapılarının anahtarının bulunduğu sandık*, mükemmel pûşîde, üzerine çekmece vaz' olunmak için kezâlik maun ağacından masnû' üzeri iki bin altı yüz yetmiş sekiz buçuk dirhem sîm hâlis kakmalı *bir aded kebîr iskemle*, çekmece-i mezkûra örtmek için etrâfı beyaz sîm ile salât ve selâm işlemeli ve sicim saçaklı *bir aded yeşil pûşîde*, yek pâre maun ağacından masnû' ve üzeri sekiz yüz kırk dirhem sîm hâlis kakmalı *bir aded kelâm-ı kadîm-i vacîbüt-ta'zîm rahlesi*, yirmi üç kıyye elli dirhem sîm hâlis olarak tablalarına muttasıl *iki aded kebîr şam'dânlar*, *bir aded sîm şam'dân*, sarı sırma ile Ebu'l-Feth Sultân Mehmed Han aleyhi'r-rahmetu ve'l-gufrân hazretlerinin sanduka-i şerifelerinde olan poşîdenin aynı olarak arîf işletdirilen zeytûnî çuha üzerine *dört kut'a pûşîdeler*, beyaz çiçekli baklava çubuklu kadîm a'lâ murâd-ı cengârî *bir aded şâl*, boyuna çubuklu bir çubuğu laciverd ve biri göğez ve biri yeşil ve biri sarı ve biri çubuğu sadefî ve biri penbe ve çubukların arası ince beyaz çubuk üzerleri evkâf dal işleme enfes-i nefis *diğer bir aded şâl*, örme resmi kabartmalı tepesi fıstık ve ba'zı mahalleri yıldızlı altı tablalı yedi yüz doksan üç dirhem vezninde sîm-i hâlis olarak kebîr bir *buhûrdân ve gülâbdân*, *üç kut'a Mushaf-ı şerif'den* oluşan teberrukât-ı celîle/güzel başış" ⁷

Bunun yanı sıra yine kutsal emanetlerden olan *sine pûş-i sa'âdet*/yüz örtüsü⁸/yaşmak-ı şerif⁹, *nakş-ı kadem-i şerif'in*¹⁰ Hazret-i Fatimetü'z-Zehra radiya'llâhüanh'a ait *bir aded kâmis/gömlek*,¹¹ *perde-i şerife*¹² gibi eşyalardan söz eden vakfiyeler mevcuttur.

Sakal-ı şerifler

Kutsal eşyalar arasında vakfiyelere en çok konu olan "Sakal-ı şeriflerdir." Osmanlı Döneminde kurulan gerek padişah, hanım sultan gerekse di-

⁷ VGMA, 634: 156/35/1.

⁸ Şeyh Mehmed Nureddin Efendi ibn Hüseyin'in H1233 (M 1817) tarihli Vakfiyesi. VGMA, 571:23/9.

⁹ Şeyh Mehmed Efendi ibn eş-Şeyh Abdullah Efendi h. 1154 (m. 1741) tarihli Vakfiyesi. VGMA, 631:97/67.

¹⁰ Abdülhamid Hân-ı Evvel'in h. 1203 (m. 1789) tarihli Vakfiyesi. VGMA, 637:48/3.

¹¹ Kara Baba Dergâhı Şeyhi ve Türbedârı Mehmed Hilmi Efendi'nin h. 1300 (m. 1882), tarihli Vakfiyesi. VGMA, 570: 223/131.

¹² Pertevniyal Vâlide Sultan'ın h. 1294 (m. 1877) tarihli Vakfiyesi. VGMA, 634:184/40.

ğer kuruculara ait vakıflarda câmi, zâviye, türbe gibi bazı yapılara Sakal-ı şerif bağışlanması, bunların korunması, mübârek gün ve gecelerde halka ziyaret ettirilmesi, bu işlerde görev alacak kişiler ve bu hizmetler için tahsis edilen ücretleri de içine alan bir tür hayır hizmeti şeklinde karşımıza çıkar. Bazen bir vâkfın birden fazla Sakal-ı şerif bağışladığı ya da bir başkası tarafından bağışlanmış Sakal-ı şerif için tahsisat ayırdığı görülür. Sakal-ı şerif ve buna bağlı hizmetler çoğu vakıfta vakıfların gerçekleştirdikleri hayır hizmetlerinden yalnızca bir cüzü oluştururken sadece *Sakal-ı şerif* için kurulmuş vakıflar da mevcuttur. Örneğin, Derviş Ahmed Efendi b. el-Hac Yunus Efendi'nin Sadr-ı Esbak Mahmûd Paşa-yı Veli Türbe-i şerifelerine vaz' eylediği Lihye-i şerif için, nukuda-tebdili meşrûta olarak kurduğu vakıflar, yine aynı lihye-i şerif ve levâzımatı için h. 1220 (m. 1805) Mehmed Ağâ b. el-Hac Abdu'llâh Vakfı, şerife Naile Hâtûn bnt. Abdu'llâh nâm Hâtûn Vakfı, Ümmügülsüm bnt. Süleyman nâm Hâtûn Vakfı, Mehmed Ağâ b. el-Hac Abdu'llâh Vakfı gibi vakıflar bunlara örnektir.

Bu vakıfların yarısında cami, medrese, türbe, zaviye gibi yapılara vakıflarca bizzat Sakal-ı şerif bağışlama, bunların korunması, ziyaret ettirilmesi sırasında gerçekleştirilen tüm hayır hizmetleri yer alır. Diğer yarısı oluşturan vakıflarda ise daha önce bir şekilde söz konusu yapılarda var olan Sakal-ı şeriflerin korunması için mahfaza, dolap vs. yaptırılması ve ziyareti sırasında gerçekleştirilen Kur'ân okunması, orada bulunan insanlara yapılan izzet-ikrâm ve görevlilere ait giderlerin karşılanması şeklindedir.

Sakal-ı şerif ve diğer kutsal eşyalarla ilgili vakfiyelerin en erkeni h. 1154 (m. 1741) en geç tarihli ise h. 1305 (m. 1887) tarihli olup, 44 tanesi İstanbul'da, ikisi Saraybosna ve Siroz, diğerleri İzmir, Erzurum, Malatya, Samsun, Kastamonu'da kurulan vakıflara aittir.

Sakal-ı şeriflerin bulundurulduğu mekânlar ve korunması

Bilindiği üzere vakıflar yaptıkları ve vakfettikleri taşınmaz hayrat ve akarların yanı sıra buraların tefrişinde gerekli birçok taşınır eşyayı da vakfetmişlerdir. Günümüzde korunması gerekli kültür varlığı olarak nitelendirilen bu eşyalar, vakıf istilâhında *teberrûkat eşyası* olarak tanımlanırlar. Sakal-ı şerifler de bu eşyalar arasındadır.

Sakal-ı şeriflerin bulundurulduğu mekânlara bakıldığında; çoğunun cami ve mescitlerde, Nakşibendî, Rufâî ve Halvetî tekke, zaviye ve dergâhlarında, türbelerde, kütüphane ve nadiren bazı önemli kişilere ait konaklarda olduğu tespit edilmiştir.

Peygambere (s.a.s.) gösterilen saygının bir gereği olarak, Sakal-ı şeriflerin kendileri kadar muhafaza edildikleri kutu, çekmece ve sandıkların yapımına da özen gösterilmiştir. Osmanlı Döneminde sedefkârî çekmeceler, neceften veya cevizden, gümüşten, maundan mâmul kilitli sandıklar içerisinde sanat değeri taşıyan örtüler içinde muhafaza edile gelmişlerdir. Hatta

ziyaret esnasında Sakal-ı şerif mahfazalarının bulunduğu, buna özel yaptırılan iskemleler de bu *teberrük* edilen eşyalar arasındadır.

Pertevniyal Valide Sultan'ın h. 1282 (m. 1865) tarihli vakfiyesinde Sultân Mehmed Han-ı Gâzî Türbesi'nde bulunan Sakal-ı şerif mahfazası ve örtüleri şöyle tanımlanır:

“Mâun ağacından masnû‘ ve üzeri bin iki yüz seksen sekiz buçuk dirhem sîm hâlis kaplı çekmece derûnunda mükemel pûşide içinde mahfûz lihye-i sa‘âdeti ve üzerine çekmece-i mezkûre vaz‘ olunmak için ve kezâlik maun ağacından masnû‘ ve üzeri iki bin altı yüz yetmiş sekiz buçuk dirhem sîm hâlis kakmalı bir aded kebîr iskemle ve çekmece-i mezkûre üzerine örtmek için yeşil çuha üzerine etrâfı beyaz sîm ile salavât ve selâm işlemeli ve sîm saçaklı bir aded pûşide”¹³

Yine başka bir vakfiyede Sakal-ı şerif'in sarılı olduğu bohçaların kumaşlarından şöyle söz edilir: “...yedi aded şâl üzerine a‘lâ tefe başı işleme- li bir bohça ve bir atlas ve bir sandal ve iki aded hümâyûn ve dört aded dülbend bohçaları ile telfif...”¹⁴

Vakıflar bazen başka bir şehirde inşâ ettirdikleri yapılar için de Sakal-ı şerif bağışlamışlardır. İstanbul- Beşiktaş'ta kurulu, h. 1268 (m. 1851) tarihli vakfiyede Cilvenaz bnt. Abdullah'ın Ürgüp'te yaptırdığı ve padişah izniyle minber koydurduğu camiye İstanbul'dan Sakal-ı şerif gönderdiğinden söz eder. “... bâ-izn-i sultânî ikâme-i salât-ı Cum‘a va îdeyn olunmak üzere müceddeden bir minber dahi vaz‘ ve inşâ idüp indimde mahfûz olan lihye-i sa‘âde't-i Nebevîyye alâ-sâhibihâ afdalu't-tahiyeyi zikr olunan Ürgüp Kasabası'na irsâl ve kasaba-i mezkûrede kâ'in Câmî-'i Kebîr derûnunda olan dolaba vaz‘ ve hıfz ettirmiştım...”¹⁵

İstanbul'da “Havva Hatun bnt. Boşnak Mehmed Ağa Vakfı'na ait h. 1163 (m. 1749) tarihli vakfiyesinde olduğu gibi bazen vakıfların Sakal-ı şerifi evlerinde de muhafaza ettikleri yılda bir kez Mevlüd-i şerif okutarak çeşitli ikramlar yaptıkları, kendi vefatlarından sonra da bunun korumasını bazı şahıs ya da kurumlara bıraktıkları görülür:

“Lihye-i sa‘âdet hayâtında oldukça benim hıfzımda vefâtımdan sonra merhûm Münif Efendi'nin zevcesi şerife Ayşe Hatun hıfzında ola ve Mevlid-i şerif dahî dilediğimiz mahalde kırâat oluna ve mezbûre şerife Ayşe Hatun'un vefâtından sonra Kasım Paşa'da Kırancık Çeşme kurbünde sâkin eş-Şeyh el-Hâcc Ali Efendi'nin tekkesinde hıfz oluna ve Mevlid-i şerif dahî tekkesinde kırâ'at oluna ve bâ'de vefâtihi lihye-i sa‘âdet Mahmiye-i İstanbul'da Ali Paşa kurbünde vâki‘ Hırka-i şerif'de olduğu mahalde hıfz ve Mevlid-i şerif dahî ol mahalde kırâ'at oluna”¹⁶

¹³ VGMA, 634: 150/33.

¹⁴ VGMA, 579: 58/32.

¹⁵ VGMA, 582/1; 142/96.

¹⁶ VGMA, 624: 79/32.

Sakal-ı şerif ziyaretlerinde zaman ve usûl

Sakal-ı şeriflerin, genellikle Ramazan ayının on beşinden sonraki gecelerde ve diğer mübârek gecelerde ziyaretçilerin hep birlikte okuduğu tekbir ve salât-ı ümmiyye¹⁷ eşliğinde *küşâd edilerek*/açılıp, cemaatin yoğunluk derecesine göre önünden sırayla geçilip salâvat getirilerek ya da öpülerek tâzim edildiğinden söz edilir.¹⁸

Vakfiyelerdeki ifadelerden çoğu vakıfta Mevlüt, Beraat, Regâib Kandili ve Kadir gecelerinde, arefe ve bayram gibi *eyyâm-ı mübâreke*, *ihyâ geceleri* olarak tanımlanan gün ve gecelerde *ri'âyet-i âdâb* / âdâbına uyularak *züvvâra* / ziyaretçilere ya da *cemâ'at-ı müslimîn*, *hüzzâr-ı müslimîne* / orada hazır olan Müslümanlara ziyaret ettirildiği anlaşılır.

Sakal-ı şerif ziyaretlerinin niçin yapıldığı sorusuna cevap ise yine vakfiyeden gelir. “...*ziyâret-i kast ve fahr-i kâ'inât salla'llâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinden şefâ'at-i şerifelerin niyâzı...*” h. 1233 / m. 1817.¹⁹ “...*lihye-i sa'âdet-i hazret-i sâhib-i risâlet-i salât u selâm ve ta'zîm ve tekrîm ve ihtirâm ile zuhr-i âhiret ve sîrr-ı rişte-i vesîle-i şefâ'at için ümmet-i Muhammed'e ziyâret ettireler...*” h. 1225/m. 1810.²⁰ Peygamberin şefaatine mazhar olunması ümidiyle yapıldığı ifade edilir.

H. 1261/m. 1845 tarihli vakfiyede “...*Habîb-i Hüdâ şefî'i rûz-i cezâ olan fahr-i âlem ve server-i nebi beni Adem Muhammed aleyhi efdalî's-salât ve ekmeli't-tahiyât hazretlerinin mübârek vech-i pür-enverlerinde sâbit lihye-i sa'âdetlerinin arif-sünbül gül-i münevver ve şerif ve müy-i gül bûy-ı mu'attar ve latiflerinden bir teli ârî-i şerif züvvâr ve âşıkân bi't-ta'zîmi ve't-tekrîm ziyâret...*”²¹ şeklinde metinlerde bazen oldukça edebî bir dille tanımlandıkları Allah'ın sevgilisi, ceza günün şefî, âlemin övücü peygamberlerin başı Muhammed'in nurlu gül yüzünde sabit, gül kokulu ve hoş sakalından pâk bir teli, ona âşık, tutkun ziyaretçilerin hürmet ve saygıyla onu ziyaretinden söz edilir.

Söz konusu ziyaretlerin vakıfların taleplerine göre de şekillendiği, bazılarında her hafta Pazartesi- Cuma günlerinde, Rebiü'l-evvel ayının başlangıcında veya on ikinci, on beşinci günleriyle sonunda, Ramazan-ı şerif'in on beşinci gününde, yirmi beşinci gününde, yirmi dokuzuncu günü ya da *mâh-ı siyâm*/oruç ayı /Ramazan'da ziyaret yapılması şeklinde farklılıklar gösterdiği görülür.

¹⁷ “Allahümme sallî alâ seyyidînê muhammedinin nebiyyi'l-ümmiyyi ve alâ êlihî ve sahbihî ve sellim”. Türk Dini musikisinde salâ formunun bir çeşididir.

¹⁸ Bozkurt, 2009: 3.

¹⁹ VGMA, 571: 23/9.

²⁰ VGMA, 630/2; 886/551.

²¹ VGMA, 581/2; 443/420.

Bazı örneklerde, Sakal-ı şerif'in bulundurulduğu mekân ile ziyaret ettirildiği mekânın farklı olduğu, ziyaret öncesinde buradan alınıp, sonra yine esas mekânlarına gönderilerek korunmasının şart koşulduğu görülür. Seyyid Mustafa Celâleddîn Efendi Vakfı'na ait h. 1252/ m. 1836 tarihli vakfiyede “...türbe-i müşârun-ileyhin iki nefer türbedârları lihye-i sa‘adet müşârun-ileyhânın mahfaza ve iskemlesini eyyâm-ı mezkûrda câmi‘-i şerif-i müşârun-ileyhe âdâb-ı müstahsene ve savt-ı mesnûna üzere nakli ve ba‘de‘z-ziyâret yine türbe-i mezkûreye bi‘l-izzî ve‘ş-şeref avdet ve mahall-i kadîmine vaz’...”²²

Sakal-ı şerif ziyaretlerinin genellikle câmilerde okunan mevlüt ve hatimler sonrasında, dergâhlarda; örneğin Nakşibendilikte bir çeşit dua ritüeli olan *hatm-i hâcegan* sonrasında, yine ziyaret esnasında *salât ve s-selâm* getirilerek yapılması şart kılınmıştır.

Ebu Eyyub el-Ensârî radiye anhu Rabbuhu‘l-Bâri’de İzzet Mehmed Paşa Zaviyesi baş halifesi ile fukarâ-i dervîşân âyinleri üzere hatm-i hâce ettikten sonra yine vakf-ı sahîh ile vakf eylediğim Kur‘ân-ı azîmü‘ş-şân-dan tertîb üzere otuz kıt‘a eczâ-i şerifede kurrâ ehli otuz nefer kimesne tekml birer cüz‘-i şerif tilâvet ile bir hatm-i şerif olub zâviye-i mezkûre baş halifesi olan kimesne kemâl-i hudû‘ ve huşû‘ ile ol lihye-i sa‘âdeti feth ve küşâd ve hâzîrûn olan züvvâra ta‘zîm ve tebcîlen ziyâret ettirüb hitâmında cümlemiz hakkında şefâ‘at-ı uzmâların niyâz ve bu abd-ı hakîrin selâmet-i dâreyini ve ebeveynimin ve mü‘minîn ve mü‘minâtın mağfûriyeti için tazarru‘ ve niyâz eyleyüb h. 1218/h. 1803.²³

Ziyaretler sırasında; mihraplara yeni mum konulması, ud, buhur yakılarak, gül suyu serpilerek mekânların kokulandırılması, ziyaretçilerin içmesi için çeşitli türden şerbet ikramları da yapılması da yapılan hayır hizmetlerindedir.

Ahmed Bey oğlu Sarim İbrahim Paşa Hâfîdi İbrahim Sarim Bey’in h. 1255 (m. 1839) tarihli vakfiyesinde Lihye-i şerif ziyaretindeki *o mübârek meclise hürmeten ziyâret esnasında yakılmak üzere balmumu alınması şart kılınmıştır*. “...Üsküdar Mevlevîhânesi’nde taraf-ı âcizîden takdîm-i cây-i ta‘zîm olan lihye-i sa‘âdetin leyâli-i mübârekelerde ziyâret-i esnâsında ol meclis-i mübârekeye ta‘zîmen / hürmeten kezâlik vaz’olunan iki aded şamdânda li-ecli‘l-îkâd elli kuruşluk şem‘-i asel iştirâ...”²⁴

²² Vakfiyenin bütünü incelendiğinde, senede altı kez iki türbedar eşliğinde mahfazası ve iskemlesi ile birlikte şahsın türbesinden alınarak Sultanahmet Cami’inde imam-ı evvel, imam-ı sâni ve imam-ı sâlis tarafından halka ziyaret ettirilip tekrar türbesine geri getirilmesinin şart kılındığı anlaşılmaktadır. VGMA, 746: 182.

²³ VGMA, 629: 701/477.

²⁴ VGMA, 581/1: 39/40.

Sakal-ı şerif için yapılan tahsisatlar ve görevliler

Sakal-ı şerifler İslâm dininde kutsal sayılan gün ve aylarda halka ziyâret ettirildiğinden diğer zamanlarda yukarıda sözü edilen bohçalar içinde özel muhafazalara konup saklanırdı. Vakıflarca gerek muhafaza edilmeleri gerekse halka ziyâret ettirilmeleri sırasında da bu işle ilgili görevlendirilmiş kişiler mevcuttu. Bunlar Sakal-ı şeriflerin bulunduğu cami, zaviye, türbe vb. yapılarda görevli kişiler veya vakıf tarafından başka bir yerden görevlendirilmiş kişiler labilirdi. Halka ziyaret ettirme işi vakıfların talebine göre değişmekteydi. Söz konusu ziyaretler için oldukça ihtimam gösterildiği, bu görevin camilerde imamlara, müezzinlere, türbelerde türbedarlara, tekkelerde şeyhlere tevdi edildiği, bu görevlilere ve bu sırada gerçekleştirilecek ud, buhur yakma ve ikrâm edilecek şerbet ve benzeri malzemeler için vakıflarca paralar tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

“...*lihye-i hayru'l-beşer sa'âdet-i hânigâh-ı mezkûrda post-nişîn bulunan zât tarafından ihvân-ı dîne ziyâret etdirilip kemâ kâne hangâh-ı mezkûrda ibkâ oluna...*” h. 1290 /m. 1873.²⁵

Ebu Eyyub el-Ensârî radiye anhu Rabbuhu'l-Bârî'de İzzet Mehmed Paşa Zaviyesi baş halîfesi ile fukarâ-i dervîşân âyinleri üzere hatm-i hâce ettikten sonra yine vakf-ı sahîh ile vakf eylediğim Kur'ân-ı Azîmü's-şân-dan tertîb üzere otuz kıt'a eczâ-i şerifede kurrâ ehli otuz nefer kimesne tekâmîl birer cüz'-i şerif tilâvet ile bir hatm-i şerif olub zâviye-i mezkûre baş halîfesi olan kimesne kemâl-i hudû' ve huşû' ile ol lihye-i sa'âdeti feth ve küşâd ve hâzirûn olan züvvâra ta'zîm ve tebcîlen ziyâret ettirüb hitâmında cümlemiz hakkında şefâ'at-ı uzmâların niyâz ve bu abd-ı hakîrin selâmet-i dâreyini ve ebeveynimin ve mü'minîn ve mü'minâtın mağfûriyeti için tazarru' ve niyâz eyleyüb meclis-i mezkûr hitâmında hizmet-i lihye-i sa'âdet ile müşerref olan zâviye-i mezkûre başhalîfesine her meclisde onar kuruşdan senede yirmi kuruş verile h.1218/ m.1803.²⁶

“...*Lihye-i sa'âdeti bir mütedeyyin sâlih kimesne yedile hâzirûn olan cemâ'at-i Müslimîne ziyâret ettirile ve on iki vukiyye asel-i musaffâ şerbeti hâzirûn olan Müslimîne işrâb oluna ve on kuruş bahâ-i buhur...*” h.1225/ m.1810.²⁷

Sultan Abdülmecid'in h.1264/m.1847 tarihli vakfiyesinde;

Beher sene Leyle-i Mevlid-i şerifte küşâd ve ziyâret olunmak ve ol gece bir hatm-i şerif kırâ'at kılınmak üzere sâlifü'l-beyân Mecidiye Cami'-i şerifine teberruken Lihye-i Sa'âdet vaz' olunmakla ol meclis-i âlîde beherine kırkar kuruştan iki nefer imâm efendilere senevî seksen kuruş ve beherine yirmişer kuruştan üç nefer mü'ezzinlere senevî altmış kuruş ve beherine

²⁵ VGMA, 610: 110/143.

²⁶ VGMA, 629: 701/477.

²⁷ VGMA, 630/2; 886/551.

beşer kuruştan sekiz nefer hatimhân efendilere kırk kuruş ve du'âcı bulunan efendiye yirmi kuruş ve öd-bahâ otuz kuruş i'tâ olunup esnâ-i ziyâret-i şerifede imâm ve mü'ezzin ve hatimhân mûmâ-ileyhim selâmet-i dâreyn-i mülûkânem için dest-kûşa-yı du'â olalar... şeklinde görevlilere ve yapılacak masraflara ilişkin bilgiler verilmektedir.²⁸

Resim:1a.Konya Sahip Ata Vakıf Müzesi Sakal-ı şerif Mahfazası ve Sakal-ı şerif Env. No:72 (Piri Mehmet Paşa Cami'inden)^{29*}

Res:2.İstanbul Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan 382 Env. Nolu Sakal-ı şerif Mahfazası³⁰

Sonuç

Müslümanlar arasında Kutsal emanet /Emanet-i Mübareke, vakıf ıstılahında *Teberrukat-ı Celile* olarak adlandırılan bu eşyaların Yavuz Sultan

²⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Kasa (VGMA, K:137).

²⁹ *Resimleri gönderen Konya Sahip Ata Vakıf Müzesi Müze Araştırmacısı Ali Ay'a teşekkür ederim.

³⁰ Polat, M. ve İrfan Sevim "Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Sakal-ı şerif Muhafazalarının Restorasyonu" (Restorasyon Yıllığı, sy.10, Ankara,2010), 125.

Selim'in Mısır fethetmesiyle birlikte İstanbul'a getirildiği bilinmektedir. Kutsal emanetler Peygamberin kendine, yakın çevresine ve diğer peygamberlere ait eşyalardan oluşur. Halen günümüzde de büyük saygıyla ziyaret edilen, Hz. Muhammed (s.a.s.) ve yakın çevresine ait bu eşyalar uzun yıllardır Topkapı Sarayı Müzesi Hırka-i Saadet Dairesinde muhafaza edilmektedir.

Osmanlı Döneminde kurulan vakıf ağında Harameyn'e hizmet götürmenin yanında özellikle hilafetin devr alınmasından sonra kurulan vakıflara ait vakfiyelerin bazılarında bu eserlerin getirilmesi, bazı mekânlarda sergilenmesi şeklinde izlere rastlanmıştır. Bu eşyalar arasında; Nakş-ı Kadem-i şerif-i Sakal-ı şerifleri, Mushaflar, Kâbe'deki altınoluktan bir parça, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) mektubu, üzerinde ismi yazılı Hz. Ayşe'ye ait yüz örtüsü, Hasaneyn Efendimizin Hırka-i şerifleri, Veysel Karani'nin Tâc-ı şerifi, Mekke-Medine Kapıları'nın anahtarının bulunduğu sandık ile Sakal-ı şerifler gibi Hz. Muhammed'e, (s.a.s.) Ehl-i Beyt'e ve bazı kutsal mekânlara ait eşyalar da yer alır. Bu eşyalardan bazılarının bir dönem Pertevniyal Vâlide Sultan Türbesi gibi bazı mekânlarda muhafaza edilerek, mübârek gün ve gecelerde halka ziyaret ettirildiği anlaşılmaktadır.

Çalışmanın asıl konusunu oluşturan Sakal-ı şerifler vakfiyelerde *Lihye-i Saadet*, *Mûy-ı Mübâreke* şeklinde tanımlanmıştır. Peygambere saygı gösterme, şefaatine nâil olmak düşüncesinden hareketle, vakıfların Sakal-ı şeriflerin cami, tekke ve zaviyelere, türbe, mektep, nâdiren konaklarda muhafaza edildiği, halka ziyaret ettirildiği anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyıl sonuna kadar vakıflarda diğer hizmetlerin yanı sıra bir hayır hizmeti olarak devam ettirildiği gibi, sadece Sakal-ı şerif'e saygı için kurulmuş vakıflara da rastlanır.

Bu eşyalara gösterilen öneme ithafen bunların korunması ve ziyaretleri esnasında gerekli, gümüş, ceviz, maun gibi kıymetli malzemelerden yapılmış, sedefkâri işlemeli kutular, sandıklar, Sakal-ı şerif iskemleleri pûşideler/örtüler, Kur'ân-ı Kerimler, rahleler, şamdanlar, buhurdan ve gülâbdanların da bağışlandığı dikkati çeker.

Lihye-i şeriflerin korunması ve ziyaretleri genellikle mübârek gün ve gecelerde vakıfların şart kıldıkları zamanlarda, cami, türbe, tekke, mektep ve nâdiren de evlerde yine vakıflarca şart kılınan kişiler tarafından belli usul ve erkân çerçevesinde yaptırılmıştır. Ziyâret sırasında buhur yakılması, gülsuyu serpilmesi, şerbet ikrâmı ve bu işle görevlendirilmiş kişiler için de vakıflar tarafından tahsisatlar yapılmıştır.

Peygamberin hatırasına saygı amaçlı başlayan, Osmanlılar Döneminde vakıflar eliyle sürdürülen bu gelenek, günümüzde de Ramazan aylarında İstanbul'da Hırka-i şerif ziyaretleri ile ülkemizde ve yurtdışında birçok camide bulunan Sakal-ı şerif ziyaretleri şeklinde sürdürülmektedir.

Kaynakça

- Arşiv Kaynakları-Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)
 VGMA.570; VGMA.571; VGMA. 579; VGMA. 581/1; VGMA. 581/2;
 VGMA. 582/1; VGMA. 610; VGMA. 624; VGMA. 629; VGMA. 630/2;
 VGMA. 631; VGMA. 634; VGMA. 637; VGMA. 746; VGMA. Kasa:137.
- Atalar, Mustafa. *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*. Ankara: 1999.
- Bozkurt, Nebi. “Mukaddes Emanetlerin Tarihi ve Osmanlı Devletine İntikâli”. *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (1997): 7-26.
- Bozkurt, Nebi. “Mukaddes Emanetler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31:108-111. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Bozkurt, Nebi. “Sakalı Şerif”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36:1-2. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Mukaddes Emanetlerin Anlamı ve İstanbul’u Şerefliendirmesine Dâir”, *Keşkül Dergisi* 31 (2014): 20-34.
- Polat, Mahir – Sevim, İrfan. “Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Sakal-ı şerif Muhafazlarının Restorasyonu, Restorasyon Yıllığı. 10 (2010) 121-126.